

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416

Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

2 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 2, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 1

TOSHKENT-2020

МУНДАРИЖА/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENT

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

1.АЗАМОВ Жасурбек Муродович
ҲУҚУҚНИ ҚЎЛЛАШ АМАЛИЁТИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР.....8

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

2.МАМАТОВ Худоёр
ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИНИ ИЖРОЧИЛАР ВА АҲОЛИГА ЕТКАЗИШ
МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....15

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

3.ИСМАИЛОВА Раъно Шухрат қизи
ДОГОВОР В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ АВТОМОБИЛЬНЫХ
ПЕРЕВОЗОК ГРУЗОВ.....21

4.ГАНИЕВ Нихолбек Валиевич
ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯ ХИЗМАТЛАРИ СОҲАСИДАГИ
ШАРТНОМАЛАРНИНГ ТИЗИМИ.....30

5.ХАЙРУЛЛАЕВА Дилбар Абдусаматовна
ЧЕТ ДАВЛАТЛАР СУДЛАРИНИНГ ВА АРБИТРАЖЛАРИНИНГ ҲАЛ КИЛУВ
ҚАРОРЛАРИНИ ТАН ОЛИШ ВА ИЖРОГА ҚАРАТИШ ТУШУНЧАСИ ВА
МОҲИЯТИ.....38

6.ZAYNOBIDDINOVA Farangiz Baxtiyor qizi
REFORMS IN THE INVESTMENT LEGISLATION OF UZBEKISTAN.....45

7.ЮЛДАШОВ Абдумумин
ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК БЎЙИЧА МИЛЛИЙ СТРАТЕГИЯЛАРНИНГ
АҲАМИЯТИ ВА БУТУНЖАҲОН ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛК
ТАШКИЛОТИНИНГ БУ БОРАДА ТУТГАН ЎРНИ.....53

ФУҚАРОЛИК ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

8.ЭШИМБЕТОВА Дармон Уразбаевна, МАШКУРОВ Ғайрат Абдужалилович
КОРПОРАТИВ НИЗОЛАР ТААЛЛУҚЛИЛИГИ МЕЗОНЛАРИНИНГ ЎЗИГА
ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....60

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

9.ОТАЖОНОВ Абдоржон Анварович, КУШБАКОВ Дилшод Мусурмонкулович
АҚЛИ РАСО ВА НАРОСОЛИК ТУШУНЧАСИ ҲАМДА МЕЗОНЛАРИ,
ШУНИНГДЕК УЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШГА ДОИР ЖИНОЯТ
ҚОНУНИ НОРМАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....73

10.АЛИЕВ Шухрат Хасанович, ҚАРШИЕВ Фуломжон Сайфуллаевич
ОИЛАДА ЁШЛАР ЖИНОЯТЧИЛИГИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ
ЙЎНАЛИШЛАРИ.....87

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ
ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

**11.РАЖАБОВ Бахтиёр Алмахматович, АБДУҚОДИРОВ Фарходжон Фахритдин
ўғли**

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИДА ИСБОТ ҚИЛИШНИНГ ИШТИРОКЧИЛАРИ.....94

12.ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич

СУД ЭКСПЕРТЛАРИНИНГ ПРОФИЛАКТИК ФАОЛИЯТИ.....102

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

13.САИДОВА Лола Абдувахидовна

ЖАҲОН ГЕНДЕР ТАРИХИГА БИР НАЗАР ВА ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР
СИЁСАТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....110

14.ОЧИЛОВ Бехзод Эргашович

ГЕНЕЗИС И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СУВЕРЕНИТЕТА И
МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТИ РЕСПУБЛИКИ
УЗБЕКИСТАН (ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНОЙ АНАЛИЗ).....119

ЮРИДИК ХИЗМАТ, АДВОКАТУРА, НОТАРИАТ

15.ИСРОИЛОВ Боҳодир Ибрагимович

НОТАРИАЛ ФАОЛИЯТНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ.....133

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16.ТОШҚУЛОВ Журабой Ўринбоевич, УМИДУЛЛАЕВ Қахрамон Усманович

ҲУДУДЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНИШИНИ
РЕЙТИНГ БАҲОЛАШНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАРИ.....141

17.ERKABAЕVA Shakhnoza Ikromjonovna

THE LEGAL STATUS OF PARTNERSHIPS IN SEVERAL DEVELOPED
COUNTRIES AND THE LIABILITY ISSUES IN PARTNERSHIPS.....149

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич,
Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги қошидаги Юристар
малакасини ошириш маркази бўлим бошлиғи

СУД ЭКСПЕРТЛАРИНИНГ ПРОФИЛАКТИК ФАОЛИЯТИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): ХАСАНОВ Ш.Х. СУД ЭКСПЕРТЛАРИНИНГ ПРОФИЛАКТИК ФАОЛИЯТИ // Юрист ахборотномаси - Вестник юриста - Lawyer herald. № 2 (2020), Б.102-109.

 №2 (2020) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2020-2-12>

АННОТАЦИЯ

Мақолада суд экспертнинг профилактик фаолияти тушунчаси, шакллари ва турлари, асосий принциплари ва амалга ошириш бошқичлари, бу фаолиятни амалга ошириш ва назорат қилиш методлари, бу соҳадаги мавжуд камчилик ва муаммолар ёритилган. Республика суд экспертиза муассасалари фаолиятини ўрганиш натижаларига асосланиб, суд экспертларининг профилактик фаолиятини янада такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: суд экспертлик фаолияти, суд экспертнинг профилактик фаолияти, суд экспертнинг профилактик фаолиятининг турлари, суд экспертнинг профилактик фаолиятини такомиллаштириш.

ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич

Начальник отдела Центра повышения квалификации юристов при
Министерстве Юстиции Республики Узбекистан

ПРОФИЛАКТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТОВ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются вопросы понятия профилактической деятельности судебных экспертов, виды, формы, основные принципы и этапы проведения профилактической деятельности, методы проведения и контроля деятельности судебных экспертов. На основе анализа деятельности судебной экспертизы республики разработаны рекомендации по совершенствованию профилактической деятельности судебных экспертов.

Ключевые слова: судебно-экспертная деятельность, профилактическая

деятельность, судебные эксперты, виды профилактической деятельности, судебные эксперты, совершенствование профилактической деятельности судебных экспертов.

Khasanov Shavkatbek,

Head of Department of the Lawyers' Training Center under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan

PREVENTIVE ACTIVITIES OF JUDICIAL EXPERTS

ANNOTATION

The article discusses the issues of the concept of preventive activities of judicial experts, types, forms, basic principles and stages of preventive activities, methods of conducting and monitoring the activities of judicial experts. Based on the analysis of the judicial expertise of the republic, recommendations were developed on improving the preventive activities of judicial experts.

Keywords: judicial experts practices, preventive practices of judicial experts experts, types of preventive practices of judicial experts, developing preventive practices of judicial experts.

Ўзбекистон Республикасининг жиноят-процессуал қонунчилиги ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга қоидабузарликларнинг (ҳуқуқбузарлик, жиноятлар) олдини олиш ва уларни содир этилишига енгилик яратган, имкон берган сабаб ва шароитларни аниқлаш бўйича вазифаларни юклайди. Бу каби имкон ва шарт-шароитларни аниқлаш воситаси сифатида процессуал ҳаракатлар, уларни бартараф этиш воситаси сифатида прокурор, терговчи ёки суриштирувчининг тегишли тақдимномалари ҳисобланади.

Суд экспертларининг қоидабузарликларнинг олдини олиш фаолиятлари қонунда назарда тутилмаган. Аммо шунга қарамай, суд экспертларининг қоидабузарликларнинг олдини олиш, уларнинг содир этилишига имкон берган ёки енгилик яратган шарт-шароитларни аниқлаш бўйича фаолияти - яъни профилактик фаолияти инкор қилинмайди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексига: "Хулосада ҳуқуқбузарлик сабаблари ва унинг содир этилишига имкон берган шарт-шароитлар, шунингдек уларни бартараф этишга доир ташкилий-техникавий тавсиялар кўрсатилган бўлиши мумкин" деб белгиланган [1].

Суд экспертларининг профилактик фаолияти - бу тегишли экспертиза тадқиқотларини ўтказишда, шунингдек тегишли тергов ҳаракатлари ва тезкор-қидирув тадбирларда иштирок этиш жараёнида аниқланган қоидабузарликларнинг (ҳуқуқбузарлик, жиноят ва ҳ.к.) сабаблари ва уларни содир этишга имкон берган шароитлар, шунингдек уларни бартараф этишнинг ташкилий-техникавий тавсияларини ишлаб чиқишдир.

Суд экспертларининг профиликтик фаолиятида, жумладан, тегишли суд экспертизаларини ўтказишда қоидабузарлик содир этилишига енгилик яратган ва имкон берган сабаб ҳамда шарт-шароитларни аниқлаш фаолиятида ҳам айрим муаммолар учраб туради. Тадқиқотлар, анкета-сўровлари ва Республикамиз суд-экспертлик фаолиятини таҳлиллари натижасида бу каби муаммо ва камчиликларга қуйидагилар тегишли деган хулосага келинди:

экспертиза тайинлаш тўғрисида қарорларда (ажрим) суд эксперти олдида қоидабузарликларнинг олдини олишга қаратилган тавсиялар беришга оид саволлар

қўйилмайди;

суд экспертлари қоидабузарликларнинг содир этишга енгиллик яратган ёки имкон берган сабаб ва шароитларни аниқлаш бўйича вазифаларни охиригича ҳал этмайдилар;

суд экспертларининг профилактик турдаги маълумотларидан самарали фойдаланилмайди.

Юқоридаги камчиликлар сифатида В. Рыжков "экспертиза хулосаларида профилактик таклиф ва тавсиялар ҳар доим ҳам берилмаслиги, баъзида суд экспертлари профилактик тавсиялар беришда ўз ваколатлари доирасидан чиқиб кетишини" [2, С.98], Г.Н. Порошин "айрим суд экспертлари, агар экспертиза тайинлаш тўғрисида кўрсатилмаган бўлса, профилактик турдаги вазифаларга ташаббускор муносабатда бўлмаслигини" [3, С.111] ҳамда Т.В. Стегнова ва В.М. Тертышниклар эса "ишларни кўриб чиқиш ва суд экспертлари томонидан берилган профилактик таклиф ва тавсияларни амалда жорий этилиши, ушбу соҳада олинган натижалар бўйича ахборот алмашинув, тегишли органлар орасида яхши йўлга қўйилмаганлигини" [4, С.235] ёзганлар.

Албатта, юқорида таъкидланган муаммолар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари ва суд экспертларининг ўзларига боғлиқ равишда вужудга келган ва дарҳол бартараф этилиши лозим бўлган масалалар ҳисобланади. Ушбу масалани самарали ҳал этиш учун эса ҳар икала хизмат раҳбарлари ҳамкорликда фаолият кўрсатишлари лозим.

Суд экспертларининг профилактик фаолиятини ташкил этишнинг асосий принциплари сифатида мутахассислар томонидан қўйидагилар кўрсатилган:

- режалилик; - ўз вақтидалилик; - профилактик тадбирларни амалга оширишни назоратини таъминлаш; - қоидабузарликларнинг олдини олиш бўйича тадбирларни ўтказишда суд экспертларини ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан ҳамкорлигини таъминлаш; - қоидабузарликларнинг олдини олиш бўйича тавсия ва таклифларнинг мақсадга мувофиқлиги ва иқтисодий жиҳатдан тежамлилиги [4, С.237].

Суд экспертларининг профилактик фаолиятини ташкил этиш уни амалга ошириш босқичларига ҳамда фаолиятни режалаштириш методларига боғлиқ бўлади. Суд экспертларининг профилактик фаолиятининг босқичлари:

профилактик фаолиятни режалаштириш;

профилактик фаолиятни ташкил этиш бўйича тадбирларни бажариш;

профилактик фаолиятни назорат қилиш.

Юқоридаги ҳар бир босқичнинг амалга ошириш учун эса алоҳида методлар мавжуд. В.Е. Капитонов "суд экспертларининг профилактик фаолиятларини режалаштиришда қўйидаги методлар қўлланилади:

профилактик фаолиятни қамраб олган режалар (йиллик, ярим йиллик, кварталлик ва бошқалар) тузиш;

суд экспертларининг функционал мажбуриятлари ва вазифаларини, уларни профилактик фаолиятида ҳам фаол иштирок этишини ҳисобга олган ишлаб чиқиш;

қоидабузарликларнинг олдини олиш тадбирларнинг намунавий ва истиқболли дастурларини ишлаб чиқиш" деб таъкидлайди [5, С.183].

Фикримизча, суд экспертларининг профилактик тадбирларни бажаришларида қўйидаги методлар ҳам қўлланилиши лозим:

қоидабузарликларни содир этилишига енгиллик яратган ёки имкон берган шарт-шароитларни аниқлаш;

суд экспертларининг мутахассис сифатида тергов ҳаракатларида иштирок этишлари;

суд экспертларининг маълумот-маслаҳат бериш фаолияти;
суд экспертларининг ҳуқуқий тарғибот ишларида иштирок этишлари;
қоидабузарликларнинг олдини олиш муаммолари бўйича назарий ва экспериментал тадқиқотлар ўтказилиши;

суд экспертларининг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, давлат идоралари ва жамоат ташкилотлари томонидан ўтказиладиган профилактик тадбирларда иштирок этиши;

тегишли вазирликлар ва идораларнинг мансабдор шахсларига қимматбаҳо қоғозлар ва ҳужжатларни қалбакилаштириш усуллари, ёпиш мосламаларини очиш усуллари бўйича машғулотлар ўтказиш;

суд экспертларининг иш фаолиятига қоидабузарликларнинг олдини олиш бўйича ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан ҳамкорликнинг илмий асосларини татбиқ этиш;

профилактик фаолиятларини такомиллаштириш бўйича таклифлар ишлаб чиқиш. В.Л. Рыжков бу каби метод сифатида: "суд-экспертлари ва муҳофаза қилувчи органларининг қоидабузарликларнинг олдини олиш масалалари бўйича қўшма мажлис ва йиғилишлари, махсус машғулотлари ва илмий-амалий анжуманларини ташкил этиш" ни ҳам кўрсатиб ўтган [2, С.84.]

Г.Н. Порошининг фикрича, "суд экспертларининг профилактик фаолиятини назорат қилишни амалга оширишда эса қуйидаги методлар қўлланилиши мумкин:

суд экспертларининг амалий фаолиятини, уларнинг профилактик фаолиятни баҳолаш мақсадида умумлаштириш ва таҳлил этиш;

суд экспертларининг тергов ҳаракатларида мутахассис сифатидаги профилактик фаолиятини натижаларини таҳлил этиш;

муҳофаза қилувчи органларнинг қоидабузарликларнинг олдини олиш мақсадларида берган топшириқларининг ижроси бўйича техник-криминалистик восита ва методларни қўллаш амалиётини ўрганиш ва умумлаштириш" [3, С.117].

Юқоридаги фикрлар суд экспертика фаолиятида ўз тасдиғини топгани сабабли, уларга қўшилган ҳолда, суд экспертиза амалиётининг хусусиятларидан келиб чиқиб, профилактик фаолиятни назорат қилишни амалга ошириш методлари сифатида қуйидагиларни тавсия қилиш мумкин:

профилактик тадбирларни амалга оширишнинг муддати ва сифатини назорат қилиш;

муҳофаза қилувчи органлари раҳбарларига, суд экспертлари томонидан профилактик фаолиятни амалга ошириш имкониятлари ва ушбу имкониятлардан фойдаланиш ҳолатлари ҳақида маълумот бериш.

Суд экспертларининг профилактик фаолияти икки шаклда амалга оширилади - процессуал ва нопроцессуал. Суд экспертларининг профилактик фаолиятининг процессуал шакли - бу суд экспертиканинг Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал Кодексида белгиланган тарзда фаолиятларидан иборат, яъни: тергов ҳаракатларида мутахассис сифатида иштирок этиш жараёнида ҳамда суд экспертизаларига оид тадқиқотларни ўтказишда қоидабузарликларнинг содир этилишига енгиллик яратган ва имкон берган шарт-шароитларни аниқлаш.

Суд экспертларининг профилактик фаолиятининг нопроцессуал шакли - процессуал шаклдаги фаолиятдан шуниси билан фарқ қиладики, фаолиятнинг ушбу тури амалдаги қонунчиликда тўғридан-тўғри кўрсатилмаган, В. Рыжков таъкидлаганидек "бу фаолият фақат меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлардагина ўз аксини топган" [2, С.67-68].

В.Е. Капитоновнинг таъкидлашича: "ушбу фаолиятнинг қуйидаги турлари мавжуд:

маълумот-маслаҳат бериш фаолияти; экспертиза амалиётини таҳлил этиш ва умумлаштириш; криминалистик восита ва методларни қўллаш амалиётини ўрганиш ва умумлаштириш; ҳуқуқий ташвиқот ва тарғибот этиш фаолиятида иштирок этиш; назарий ва амалий тадқиқотлар ҳамда тажрибалар ўтказиш; профилактик тадбирларда бевосита иштирок этиш" [5, С.180].

Бу фикрларни тўғрилигини тасдиқлаган ҳолда, яна суд экспертларининг тегишли органлар ва ташкилотларнинг ходимлари билан машғулотлар ўтказиш бўйича ишларни ҳам киритиш мумкин.

Суд экспертларининг процессуал шаклдаги профилактик фаолияти самарали ҳисобланади. Масалан, суд эксперти бирорта жиноят иши юзасидан тегишли теров ҳаракатларида мутахассис сифатида иштирок этар экан, ушбу турдаги жиноятни содир этишига энгиллик яратган ёки имкон берган шароитларни аниқлаши мумкин, сўнг уларни таҳлил этиб ва умумлаштириб, бу шароитларнинг кўриляётган турдаги жиноят учун типик ҳолатларини ажратиб олади ва тегишли таклиф ва тавсияларни ўзига қамраб олган маълумотнома тузади.

Қоидабузарликларни содир этилишига энгиллик яратган ва имкон берган шароитлар суд экспертлари томонидан турли суд экспертизаларни ўтказиш чоғида ҳам аниқланиши мумкин. И.Р. Астанов, А.К. Закурлаев ва бошқа мутахассислар "суд экспертизаси жиноятнинг (субъектив томонидан бошқа) барча элементларига тегишли ҳолатларни аниқлаш имконини берадиган далилларнинг универсал манбаидир" деб ёзадилар [6. С,12].

Таъкидлаш жоизки, суд эксперти фақатгина қоидабузарликларни содир этилишига энгиллик яратган ва имкон берган шароитларни аниқлайди. Чунки, "Эксперт хулосасида қоидабузарлик сабаблари ва уларни содир этишга имкон берган шароитлар, шунингдек уларни бартараф этишнинг ташкилий-техникавий тавсиялари кўрсатилиши мумкин" [7]. Масалан, суд эксперти амалиётидан маълумки, пломбаларга жинойий мақсадда таъсир қилиш имкониятини олдини олиш мақсадида, уларни осишнинг қатъий қоидалари айнан суд экспертлари томонидан таклиф қилинган ва ҳозирда амалда бу қоидаларга риоя қилинади.

Агар тадқиқот учун тақдим этилган материаллар бўйича қоидабузарликларни содир этилишига энгиллик яратган ва имкон берган шароитларни аниқлашнинг имкони бўлса ва бироқ, экспертиза тайинлаш қарорла (ажрим) бу ҳақида саволлар қўйилмаган бўлса, у ҳолда эксперт бу тўғрисида терговчига (суриштирувчи, прокурор, судья) хабар бериши лозим. "Агар терговчи (суриштирувчи, прокурор, судья) экспертнинг хулосаларига розилик билдирса, - деб таъкидлайди В.Е. Капитонов, - у экспертга зарур бўлганда қўшимча материаллар тақдим қилиши, қўшимча маълумотлар бериши ёки экспертиза тайинлаш ҳақидаги қарорга янги саволлар киритиши мумкин" [5, С.79].

Суд экспертизаларни ўтказишда аниқланган, қоидабузарликларни содир этилишига энгиллик яратган ва имкон берган шароитлар эксперт ўзининг экспертиза хулосасида баён этиши лозим. Экспертизалар ўтказишда аниқланган профилактик таклифлар экспертиза тайинлаган орган (шахс) томонидан кўриляётган жиноят ишига тегишли бошқа материаллар билан биргаликда баҳоланиши керак.

Фикримизча, экспертизалар ўтказишда аниқланган, қоидабузарликларни содир этилишига энгиллик яратган ва имкон берган шароитларни бартараф этиш бўйича таклифлар қуйидаги талабларга жавоб бериши керак:

аниқ фактларга ва материалларга асосланиши;

керак бўлганда тажриба ва тадқиқотлар ёрдамида асосланиши ёки тасдиқланиши;

иқтисодий жиҳатдан тежамли ва замонавий фан ва техника шароитларида аниқ

бажариладиган бўлиши лозим.

Қоидабузарликларнинг содир этилишига энгиллик яратган ва имкон берган шароитларни аниқлашда юқорида айтилганидек, суд экспертларининг нопроцессуал шаклдаги профилактик фаолияти ҳам амалга оширилади. Суд экспертларининг профилактик фаолиятининг нопроцессуал шаклларида бири бу маслаҳат беришдир. Қоидабузарликларнинг олдини олиш мақсадларида кўрсатиладиган ушбу амалий ёрдамнинг хусусияти - ушбу фаолиятнинг предмети ҳамда унинг натижаларидан амалий фойдаланиш натижаларига боғлиқ бўлади. Соҳа мутахассисларининг таъкидлашича "қоидабузарликларнинг олдини олиш бўйича маслаҳатлар профилактик табиатдаги саволлар бўйича берилди ва терговчи (суриштирувчи, прокурор, судья) томонидан кўрилатган иш материаллари бўйича тақдимномалар киритишда фойдаланилиши лозим" [4, С.241].

Агар, қоидабузарликларни содир этилишига энгиллик яратган ва имкон берган сабаб ҳамда шароитлар экспертиза амалиётини таҳлил этиш ва умумлаштириш натижасида ёки бўлмаса, айнан шу мақсадларда суд экспертларида ўтказиладиган назарий ва экспериментал тадқиқотлар натижасида аниқланган бўлса, у ҳолда суд экспертларининг ушбу фаолиятининг хусусияти бутунлай бошқача бўлади. Бу тарзда олиган барча маълумотлар ва фактлар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган раҳбарига тақдим этилади. У эса ўз навбатида ушбу маълумотлар асосида тегишли тақдимнома тузади ҳамда ушбу масалалар юзасидан тегишли тадбирлар кўриш ваколатига эга юқори турувчи органга тақдим этади.

Қоидабузарликларни содир этилишига энгиллик яратган ва имкон берган шароитларни аниқлашда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари билан суд экспертларининг ўзаро ҳамкорликда амалга оширилиши яхши самара беради. Бунда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва суд экспертларининг бир турдаги фаолияти таҳлил этилади ва умумлаштирилади. Бундай ҳамкорликнинг натижалари чуқур асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишда муҳим аҳамият касб этади.

Суд экспертларининг профилактик фаолиятининг нопроцессуал шаклларида бири - тегишли тезкор қидирув хизматларининг топшириғига кўра техник-криминалистик восита ва методларни қўллаш амалиётини таҳлил этиш ва умумлаштириш ҳисобланади. Бу фаолиятни амалга оширишда криминалистик ҳисоблар билан ишлаш ҳолатига эътибор бериш лозим, ушбу ҳисоблар билан ишлашда аниқланган камчиликлар (масалан, ҳисоблардан ўз вақтида фойдаланмаслик, ўтказиладиган текширишларнинг тўлиқ эмаслиги, ҳисобларни нотўғри юритиш ва шакллантириш ва бошқ.) йўл қўйилган хато ва камчиликларни такрорланмаслигига имкон яратади.

Суд экспертларининг нопроцессуал шаклдаги профилактик фаолиятининг натижалари бўйича суд экспертиза муассасасининг раҳбари ёки ходимлари томонидан тегишли хулосалар ва тавсиялар баён этилган маълумотнома тузилади. Маълумотномага фотосуратлар, турли чизмалар ва бошқалар илова қилиниши мумкин. Ушбу ҳужжат суд экспертиза муассасасининг раҳбари орқали тегишли органлар раҳбарига тақдим этилади.

Суд экспертларининг профилактик фаолиятининг нопроцессуал шаклларида навбатдагиси - ҳуқуқий ташвиқот ва тарғибот фаолиятида иштирок этиш бўлиб, бундай ишлар профилактик фаолиятининг материалларига асосланади ҳамда турли жамолар орасида ҳуқуқбузарликларнинг ўсиши ҳолати бўйича маърузалар қилиш, илмий мақолалар чоп этириш, радио ва телевиденияда чиқишлар билан ифодаланади.

Ю.Д. Фёдоренконинг таъкидлашича "Суд экспертларининг процессуал ва нопроцессуал шакллардаги профилактик фаолиятини қуйидаги тўрт босқичдан

иборат дейиш мумкин:

қоидабузарликларни содир этилишига енгиллик яратган ва имкон берган шароитларни аниқлаш;

профилактик таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш ва уларни асослаш;

профилактик таклиф ва тавсияларни амалга татбиқ этиш;

профилактик таклиф ва тавсияларни амалга оширилиш жараёнини аниқлаб бориш" [8, С.46].

Юқоридаги фикрларни маъқуллаган ҳолда (чунки улар суд экспертлик амалиётида ўз тасдиғини топган), ушбу босқичларнинг биринчисидан суд эксперти қуйидаги функцияларни бажаради деб айтиш мумкин:

экспертиза йўли билан жавоб бериладиган саволларни тузишда маслаҳат беради;

суд экспертизалар ўтказиш жараёнида ёки экспертиза тайинлаган шахснинг (орган) топшириғига кўра ёхуд ўзининг ташаббус билан қоидабузарликларни содир этилишига енгиллик яратган ва имкон берган шароитларни аниқлайди; - профилактик таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқади;

профилактик фаолият бўйича экспертиза амалиётини умумлаштиради ва таҳлил қилади;

тегишли органларнинг топшириғига кўра техник-криминалистик восита ва методларни қўллаш бўйича амалиётни умумлаштиради ва таҳлил қилади;

қоидабузарликларнинг олдини олиш муаммолари бўйича назарий ва амалий тадқиқотлар ҳамда тажрибалар ўтказилади.

Суд экспертларининг профилактик фаолиятининг иккинчи босқичида, суд экспертлари ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимлари томонидан, аниқланган шарт-шароитлар асосида профилактик таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилади, асосланади ва шакллантирилади. Суд экспертларининг профилактик фаолиятининг учинчи босқичида, асосланган тақдимномани тегишли органга тақдим этилади; масъул раҳбарлар тегишли чора-тадбирларни амалга оширади. Суд экспертларининг профилактик фаолиятининг охириги тўртинчи босқичида, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органнинг масъул ходими суд экспертини ёки суд экспертиза муассасаси раҳбарини, профилактик таклиф ва тавсияларини амалга жорий этиш натижалари бўйича хабардор қилади.

Суд экспертларининг профилактик фаолиятларини такомиллаштириш учун эса, биринчи навбатда уларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан узвий ва самарали ҳамкорлигини таъминлаш лозим. "Бунинг учун эса, - деб таъкидлайди В.Капитонов, - ушбу органларнинг раҳбарлари мазкур фаолиятни доимий назорат остига олишлари лозим" [5, С.91].

Ўзбекистон Республикаси давлат суд экспертиза муассасаларида мазкур фаолиятни самарадорлигини янада ошириш учун аниқ тизим йўлга қўйилган. Жумладан, суд экспертиза муассасаси раҳбарининг топшириғи билан тегишли масъул ходим (суд эксперти) профилактик фаолиятга оид барча маълумотларни таҳлил қилади ва умумлаштиради. Фикримизча, мазкур таҳлилий иш жараёнида фикримизча қуйидаги кўрсаткичлар таҳлил этилиши лозим:

суд экспертлари иштирок этган профилактик тадбирларнинг сони;

олди олинган ёки қоибузарликларни содир этилишига енгиллик яратган ва имкон берган сабаб ва шароитлар аниқланган қоидабузарликларнинг сони ва турлари;

олди олинган ёки қоибузарликларни содир этилишига енгиллик яратган ва имкон берган сабаб ва шароитларни аниқланган қоибузарликларнинг содир этилган жой ва ҳудудлари;

суд экспертлари томонидан, ишлаб чиқилган профилактик таклиф ва

тавсияларнинг самарадорлик даражаси.

Хулоса ўрнида таъкидлаш жоизки, суд экспертларининг профилактик фаолиятларида, суд экспертиза муассасалари раҳбарларининг алоҳида ўрнини таъкидлаш жоиздир. Чунки, суд экспертиза муассасаларининг ҳар қандай фаолиятни ташкил этиш учун мавжуд куч ва воситаларни тўғри тақсимлаш ва улардан унумли фойдаланиш, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари билан узвий ҳамкорликни ташкил этиш, суд экспертларини ушбу ҳамкорликдан келиб чиқадиган барча функция ва вазифаларни самарали бажиршларини назорат қилиш, хизматнинг ҳар қандай фаолиятидаги, жумладан, суд экспертларининг профилактик фаолиятларидаги юзага келадиган муаммо ва камчиликларни ўз вақтида аниқлаш ҳамда уларни тез ва самарали бартараф этиш айнан раҳбарнинг вазифасидир.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. - Т., 2019. (Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan. - Т., 2019)

2. В.Л. Рыжков. Профилактическая деятельность эксперта-криминалиста. Учебное пособие. - М., 2001. - 192 с. (V.L. Ryzhkov. Preventive activities of an expert criminalist. Tutorial. - М., 2001. -- 192 p.)

3. Г.Н. Порошин. Исследование места происшествия следователем и экспертом-криминалистом органов внутренних дел. - Волгоград, 1979. - 218 с. (G.N. Poroshin. Investigation of the scene by an investigator and forensic expert of the internal affairs bodies. - Volgograd, 1979.- 218 p.)

4. Т.В. Стегнова, В.М. Тертышник. Профилактика преступлений. Учебник. - М., 2005. - 456 с. (T.V. Stegnova, V.M. Terrier. Crime Prevention. Textbook. - М., 2005. -- 456 p.)

5. В.Е. Капитонов. Взаимодействия следственных органов и экспертно-криминалистических подразделений по профилактике преступлений. Учебное пособие. - М., 1999. - 220 с. (V. V.E. Kapitonov. Interactions of investigative bodies and forensic departments for crime prevention. Tutorial. - М., 1999. -- 220 p.)

6. Ш.Х. Хасанов, И.Р. Астанов, А.К. Закурлаев ва бошқ. Суд экспертизаси бўйича тавсиялар: Ўқув-амалий қўлланма. - Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2015. - 211 б. (Sh.Kh. Khasanov, I.P. Astanov, A.K. Zakurlayev and others. Recommendations for forensic examination: Training manual. - Т.: Academy of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2015. - 211 p.)

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "2011 йил 5 январдаги "Давлат суд-экспертиза муассасаси ёки бошқа корхона, муассаса, ташкилот томонидан суд экспертизасини ўтказиш тартиби тўғрисидаги намунавий низомни тасдиқлаш ҳақида"ги 5-сон қарори // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011 й., 1-2-сон, 7-м. (Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 5 of January 5, 2011 "On approval of the standard procedure for forensic examination by a state forensic institution or other enterprise, institution, organization" // Law of the Republic of Uzbekistan, 2011, No. 1-2, 7-m.)

8. Ю.Д. Фёдоренко. Применение технико-криминалистических средств в деятельности по профилактике преступлений. - Волгоград, 1999. - 196 с. (Y. D. Fedorenko. The use of technical and forensic tools in crime prevention activities. - Volgograd, 1999. -- 196 p.)